

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ORGAN VE DOKU BAĞIŞI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

THE OPINIONS OF UNIVERSITY STUDENTS ABOUT ORGAN AND TISSUE DONATION

Menekşe KILIÇARSLAN¹ – Hüseyin ERİŞ²

Öz

Organ transferi son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hızla gelişen yeni bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan sağlığıyla doğrudan ilgili olduğu için ayrı bir öneme sahiptir ve toplumun her kesimini ilgilendirmektedir. Araştırmanın amacı organ nakli organizasyonu ile ilgili üniversite de öğrenim gören öğrencilerin görüşlerinin incelenmesidir. Araştırma Nisan – Haziran 2018 tarihleri arasında İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrenim gören 294 öğrenci ile yapılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun organ transferini desteklediklerini ve kendilerinin de aynı anda birçok organlarını bağışlamayı düşündüklerini ifade etmişlerdir. Öğrenciler Devlet tarafından yapılacak yasal düzenlemelerin organ transferi konusunda insanların görüşlerini etkileyeceğini ve donör sayısını arttıracığını düşünmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Organ Bağışı, Donör, okuryazarlık, sağlık

Abstract

Organ transplantation has emerged as a new area rapidly developing in our country as it is in the whole world in recent years. Because it is directly related to human health, it has a separate precaution and concerns every part of the society. The aim of the research is to examine the opinions of the students who are studying at the related university with organ transplantation organization. The research was carried out between April – June 2018 with 294 students studying at İstanbul Aydın University Health Sciences Faculty. As a result of the research, they stated that the vast majority of the students supported organ transfer and that they also thought to donate their organs at the same time. Students think that the legal arrangements to be made by the State will affect people's views on organ transfer and increase the number of turn

Keywords: Organ Donation, Rotary, literacy, health

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, meneksevarol69@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0580-8645

² Dr.Öğr.Üyesi, Harran Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, erisharran@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-1685-9819

GİRİŞ

Gerek ülkemizde gerekse dünya genelinde milyonlarca insan, organ ve doku yetmezliği sebebiyle hayatlarına sağlıklı bir şekilde devam etmede sorun yaşamaktadırlar. Hayatlarına sağlıklı bir şekilde devam edebilmek için organ veya doku nakline ihtiyaçları vardır. İhtiyaç duydukları organ ve dokuyu bulabilmek için ya canlı donörlerin ya da beyin ölümü gerçekleşmiş insanların önceden kendi yaptıkları organ bağıışı veya ailelerinin organ bağıışına izin vermesi sonucunda ulaşabilmektedirler. Son yıllarda tıp ve teknoloji alanında yaşanan ilerlemeler sayesinde mekanik veya suni olarak organ ve dokular üretilmeye çalışılmakta olmasına rağmen, suni doku ve organ yapımında henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bu sebepten dolayı, hastaların ihtiyaç duydukları organ ve dokuların temin edilebilmesi için donörler tarafından yapılan organ bağıışının önemini devam etmektedir.

Organ nakli, bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin önemli göstergelerinden biridir. Günümüzde gelişmiş ülkelerde organ ve doku nakli konusunda ilerlemeler kaydedilmiş, bağıış yapan donör sayılarında her geçen yıl sayı artmaya başlamıştır. Buna karşın Türkiye’de gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almasına ve nakil işlemlerini başarılı bir şekilde yerine getirmesine rağmen, organ ve doku bağıışı konusunda yetersiz donörlerden dolayı ciddi sorun yaşayan ülkelerin başında gelmektedir. İnsanlar, organ ve doku bağıışı konusuna çeşitli sebeplerden dolayı sıcak bakmamakta ya da bu konuda hiç bilgilerinin olmadığı görülmektedir. Bu sebeple, özellikle üniversitelerde okuyan öğrencilere organ ve doku bağıışı konusunda eğitim verilerek, organ ve doku bağıışının Türkiye geneline yayılması sağlanmalıdır.

Bu araştırmanın amacı, organ ve doku nakli konusunda özel bir üniversitenin sağlık bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin bilgi düzeylerini belirlemek ve bu konuda farkındalıklarını arttırmaktır.

Organ ve Doku Kavramı

Doku, organları meydana getiren, şekil ve yapı bakımından benzer olan ve aynı vazifeyi gören, birbirleriyle yakın ilişkisi olan, aynı kökten gelen hücreler topluluğuna verilen isimdir (örneğin; kalp kapağı, kornea, kemik, kemik iliğı, kıkırdak, kemik, kas dokusu, bağı dokuları, kornea...)(Öztürkler, 2003). Canlı bir organizmanın, pek çok hücreye ve dokuya sahip, belli kısıtları ile fonksiyonları olan bir bölümünü kelime ifade etmektedir (Aslan, 2012). Türk Dil Kurumu’nun yaptığı tanıma göre organ, bedende belli bir görevi yerine getiren ve belli sınırları olan beden bölümü, uzuv şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2016).

Organ nakli literatürde, bir insanın beyin ölümünün gerçekleştiğı an, o insanın ölüm anı olarak kabul edilmekte (Aydın, 2000) ve organlarının ve dokularının nakli söz konusu olabilmektedir (Bozoklar, 2001). Ya da organ nakli, organ yetmezliği sorunu yaşayan bir hasta için organ bağıışlayıcıdan ya da ölü olan bir hasta veya canlıdan organın alınarak organ yetmezliği yaşayan kişiye nakil edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Güngör, Bal ve Tüter, 1999: 24). Dünya Sağlık Örgütü’nün tanımında ise organ nakli, bir donörden alınan dokuların veya organların, ihtiyacı olan başka bir alıcıya vücudunun işlevlerini geri kazandırmak amacıyla aktarılmasıdır (<http://www.who.int/topics/transplantation/en/> 22.07.2018). Son yıllarda organ nakli genellikle çocuklarda ve genç erişkinlerde mükemmel sonuçlar vermekte ve yaşlı hastalarda da bu başarı oranı giderek artmaktadır (Grinyo, 2013). Yirminci yüzyılın sonlarına doğru, günümüz imkânlarına göre büyük teknik sınırlamalar ile başlayan organ nakli uygulamaları, geçen süreç içerisinde hızla gelişmeye ve organ nakli yapılan organ ve dokuların sayısının (türü) artmasına ve başarı oranlarının yükselmeye başladığı görülmektedir (Watson ve Dark 2012).

Bir insanın ölümü, solunum sistemi ile kan dolaşımı sisteminin geri dönüşü olmayan bir biçimde sonlanması, santral sinir sisteminin fonksiyonlarını yerine getiremez duruma gelmesiyle birlikte, bedendeki var olan tüm canlı hücrelerin ölümünün gerçekleşmesi sonucunda meydana gelmektedir (Dönmezer, 2001, Süren, 2007). Bu nedenle hem organ ve doku bağışısı yapan bireyin hem de nakil yapılan hastanın, ölmeden önce nakil işlemlerinin tamamlanması ve nakil yapılan hastanın canlı bir şekilde hayatına devam etmesi son derece önemlidir. Bu sebeple geçmiş dönemlerde organ ve doku naklinin yapılması neredeyse imkansızdı (Güler, 2006). Sağlıkta inovasyon ve teknolojik gelişmelerle birlikte, modern tıpta oldukça hızlı gelişim kaydetmiş ve kan ile dolaşım sisteminin makineler vasıtasıyla desteklenmesi mümkün hale gelmiştir (Çakmut, 2003).

Organ bağışısı hastanelerde ve çeşitli kurumlarda özel formlar doldurularak kayıt altına alınmaktadır. Sağlıklı donör, bu formları doldurarak kayıt oluşturur ve bunun karşılığında kendisine bir organ bağışısı kartı verilir. Donör, bu bağış kaydında hangi organ veya organlarını bağışladığını belirtir. Donör, ister bir organını isterse tüm organlarını bağışlayabilir. Eğer donör, bağıştan vazgeçmek isterse, ilgili kuruma müracaat ederek organ bağışısını iptal edebiliyor (Kara, Salman ve Öngel, 2012, Kıraklı, 2011, Özdağ, 2001: 46).

Günümüzde organ ve doku nakli ile ilgili yeni çalışmalar yapılmakta ve bu çalışmalar doğrultusunda yeni yöntemler geliştirilmektedir. Örneğin, yapılan araştırmalar doğrultusunda böbrek ve kornea nakli yapılmış hastaların bir yıl içerisinde, hayatlarını devam ettirme oranı yaklaşık %90 olarak arttığı tespit edilmiştir. Bu başarı oranı kalp ile karaciğer nakillerinde yaklaşık %75'e yükselmiştir. Bir diğer önemli örnek ise kalp nakli yapıldıktan sonra hastaların %60'nın ortalama yaşam süresinin beş yıla yükseldiği belirlenmiştir. Organ nakli konusunda yapılan araştırmalara bakıldığında, organ nakillerindeki başarı oranının %80'lere ulaştığı görülmektedir (Ceylan ve arkadaşları, 2012).

Organ ve doku nakli uygulamaları ülkeler arasında farklılık gösterebilmekte, her ülke kendi yapısına uygun olarak düzenlemeler yapmaktadır. Bu sebeple organ nakli konusunda dünya genelinde bir standarttan bahsedilemez. Aşağıda İspanya ve İran'ın organ nakli konusunda izlediği politikalar kısaca incelenmiştir.

İspanya'da 1980'li yılların sonunda bir milyon nüfusta organ bağışısı %14'lerdeydi. Ulusal Transplant Organizasyonu'nun (ONT) 1989 yılında kurulmasıyla birlikte organ bağışısı giderek artmaya başlamıştır. Bunun dışında 1979 senesinde İspanya'da organ nakliyle alakalı kanun yürürlüğe alınmıştır. Ayrıca ülke genelinde, İspanyolların bilinçlendirilmesi için ciddi bir bilgilendirme eğitim seferberliği yapılmıştır. Şu anda İspanya'daki organ bağışısı oranlarına bakıldığında diğer ülkelere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

İran'da organ bağışısıyla ilgili hem organ bağışlayan hem de organ ihtiyacı olanların listesi bulunduğundan hızlı bir şekilde organ nakli gerçekleştirilmektedir. Gönüllü bağışıcılara devlet tarafından çeşitli ödüller verilmektedir. Bu teşvik ödüllerinden dolayı bağış giderek önem kazanmaktadır. Ayrıca İranlılar açısından bu durum tıpkı bir askerlik ya da polislik gibi kamu hizmeti olarak algılanmakta bu yüzden organ karşılığında mükafat alınması ahlaki karşılanmaktadır. Bunun dışında bu sistemin kara borsa oluşumunu da engellediği savunulmaktadır. Bu sistem dahilinde bir takım sınırlamalar da bulunmaktadır. Örneğin, İran'a ülke dışından gelen bir alıcıya İran vatandaşları organ bağışısı yapamamaktadır. Bu bakımdan bu sistem yalnızca kendi vatandaşları arasında yapılan organ nakillerine izin vermektedir (Doğu Anadolu Sağlık İdarecileri Derneği, <http://www.dogusid.org.tr/node/668>, erişim tarihi: 30.05.2018).

Son yıllarda organ nakli, dünya genelinde yaygın olarak uygulanmaya başlanmıştır. Organ naklinin gelişmesine karşın, organ sayılarının yetersiz olması, dünya genelinde ciddi bir organ ticaretinin gelişmesine de yol açmıştır (Shimazono, 2007). Tüm dünya ülkelerinde

organ bağıışı yetersizliğı büyük bir sorun haline gelmiştir. Yetkililer, bu soruna neden olabilecek faktörlerin tespit edilmesine ve çözüm yollarının bulunmasına yönelik araştırmalar yapmaktadır. Yeni Zelenda’da Ruygrok ve arkadaşları tarafından, organ naklinin kabulünü etkileyen faktörleri tanımlamak amacıyla yapılan bir araştırmada, kalp bağıışında bulunan donörlerin demografik, klinik özelliklerini ve operasyon sonuçlarını değerlendirmişlerdir. Araştırma sonucunda, toplumun organ bağıışına olumlu baktıkları, dinin organ bağıışı konusunda sınırlayıcı etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Vietnam’da, Hai ve arkadaşları tarafından yapılan başka bir araştırmada “Vietnam’da doku ve organ bağıışı kabulü” konusu ile toplumun demografik özelliklerinin organ bağıışına etkileri değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda organ bağıışına toplumun tutumunda dinin olumsuz bir etkisinin olmadığı görülmüştür (Özdağ, 1994).

TÜRKİYE’DE ORGAN BAĞIŞI VE NAKLİNİN MEVCUT DURUMU

Son yıllarda organ yetmezliklerinde ve geri dönüşümsüz kompozit organ ve doku kayıplarında en iyi tedavi yöntemi olarak, organ ve doku nakli uygulanmaktadır. Son 30 yıl içerisinde özellikle cerrahi tekniğın, anestezi yöntemlerinin ve organ koruma solüsyonlarının gelişmesi, daha iyi hasta bakımı ve immün sistemin daha iyi anlaşılması ile geliştirilen güçlü immünespresiflerin kullanımı sayesinde organ naklinde daha başarılı sonuçlar ve daha uzun sağ kalım süreleri elde edilmiştir. Organ ve doku nakil ameliyat teknikleri ve soğuk saklama yöntemlerinin ilerlemesi, immünespresif tedavilerin gelişmesi ile kronik organ yetmezliğı ve el, bacak gibi uzuv kayıpları bulunan hastalara organ nakli umut ışığı olmaya başlamıştır. Bu da organ ve doku naklinin giderek önem kazanmasına ve güncelliğini korumasına neden olmaktadır (Bal, Özsoy ve arkadaşları, 2014).

Bilindiğı üzere organ bağıışında önemli öğelerden biri de beyin ölümü gerçekleşen hastalardan alınacak organlardır. Ancak söz konusu kişilerin aileleri organ bağıışı yapmayı bazen kabul etmeyebilmektedirler. Tablo 1’de, Türkiye’de yıllar itibariyle organ bağıışı gereksinimi olan hasta sayıları verilmiştir.

841

Tablo 1. Türkiye’de Yıllara Göre Organ Bağıışı Gereksinimi Olan Hasta Sayıları

	2011	2012	2013	2014	2015
Kornea	984	4128		3932	3825
Pankreans	74	37	3932	4243	3825
Akciğer	12	47	64	66	69
İncebağırsak	1	6	3	7	8
Kalp kapağı	4	4	1	3	0
kalp	376	295	290	423	400
Böbrek	5677	6372	6562	6324	7299
Karaciğer	2526	1855	1960	1883	1996

Kaynak: Organ, Doku Nakli ve Diyaliz Hizmetleri Daire Başkanlığı, <https://organ.saglik.gov.tr/web/Default.aspx>, erişim tarihi: 30.06.2018.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde organ ve doku nakli ihtiyacı olan pek çok hastanın bulunduğu görülmekte ve yıllar itibariyle bu sayıların giderek arttığı görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de doku ve organ nakline ihtiyacın çok fazla olmasına rağmen, organ ve doku bağıışı yapacak donör sayısının son derece yetersiz olduğu da bilinmektedir.

Organ nakli konusundaki yasal düzenlemeler Türkiye’de bir çok Avrupa ülkesine göre çok önceden yapılmış ve şu anda organ ve doku naklinde, tüm nakil masrafları Sosyal Güvenlik Kurumunca karşılanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de organ nakli konusunda

yetişmiş çok iyi hekimler, hemşireler ve hastaneler bulunmaktadır. Organ nakli ulusal koordinasyon sisteminin kurulmuş olması, organ nakillerinin başarısını ve hakkaniyetli dağıtımını doğrudan etkilemektedir. Devlet tarafından yapılan organ nakli konusundaki yasal düzenlemelere rağmen, Türkiye organ nakli ve bağışı konusunda ne yazık ki istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bu sebeple Türkiye’de organ nakli ve bağışı konusunda toplumun farkındalığının artırılması gerekmektedir (Durur ve Akbulut, 2017).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, organ ve doku nakli konusunda özel bir üniversitenin sağlık bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin bilgi düzeylerini belirlemek ve bu konuda farkındalıklarını arttırmaktır.

Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın problem cümlesi, organ ve doku nakli konusunda özel bir üniversitenin sağlık bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin bilgi düzeyleri nedir?

Araştırmanın Kısıtlıkları

- Araştırma İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler ile kısıtlıdır.
- Araştırma, veri toplamak amacıyla kullanılan anket formu ile kısıtlıdır.

Yöntem

Araştırmada yöntem olarak betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel çalışmalar bir durumu var olduğu gibi ortaya koyan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme ve etkileme çabası gösterilmez. Önemli olan, onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir (Kümbetoğlu, 2005).

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak 2 bölümden oluşan ve Mehmet Ortak tarafından (2017) hazırlanan “Organ naklinin yönetim ve organizasyon açısından değerlendirilmesi” konulu anket formu kullanılmıştır. Anket formunda 4 adet sosyo demografik özelliklere ilişkin soru ile organ bağışı algısına ilişkin hazırlanmış 28 adet soru bulunmaktadır.

Veri Toplama Aracının Uygulanması

Araştırmanın evrenini İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 400 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada anket formlarının uygulanması gönüllülük esasına dayanmaktadır. Üniversite de öğrenim gören öğrencilerin müsait olduğu zamanlarda gönüllülük esasına dayalı olarak anket formları uygulanmıştır. Anket formu uygulanmadan önce katılımcılara araştırma ilgili gerekli bilgiler verilmiştir. Araştırmada örneklem seçilmemiş, evrenin tamamı araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada 400 öğrenciye 01.03.2018-30.06.2018 tarihleri arasında anket formu dağıtılmış ve öğrencilerin %75’i (301 öğrenci) anket formunu doldurarak, teslim etmiştir. Veri girişleri yapılırken eksik veya hatalı doldurulan anketlerden 7’si çıkarılmış ve araştırmada toplam 294 anket kullanılmıştır.

Veri Analizi

Araştırmada veri analizi SPSS 16 paket programında yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde frekans ve yüzde tanımlayıcı istatistiklerinden faydalanılmıştır. Ayrıca sorulara verilen cevaplar arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla ki-kare istatistiği yapılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde anket formu kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2 Ankete katılan Öğrencilerin demografik bilgileri

Yaş grupları	N	%
18-24 yaş	212	71,9
25 yaş ve üzeri	82	29,1
Toplam	294	100,0
Cinsiyet		
Kadın	172	58,5
Erkek	122	41,5
Toplam	294	100,0
Eğitim		
Üniversitede okuyor	290	0,99
Yüksek lisans	4	0,01
Toplam	294	100,0
Medeni Durum		
Bekar	292	0,99
Evli	2	0,01
Toplam	294	100

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin %71,9'unun 18-24 yaş grubunda olduğu, %58,5'inin kadın ve %52'sinin eğitim durumu olarak üniversiteyi işaretledikleri belirlenmiştir.

Tablo 3 Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Organ Bağışı Hakkındaki Bilgi Düzeyleri

Organ Bağışı Hakkında Sorular		N	%
Genel olarak organ bağışını destekliyor musunuz?	Evet	253	85,6
	Hayır	41	14,4
	Toplam	294	100,0
Organ bağışı konusunda dini önderlerin görüşleri hakkında bilginiz var mı?	Evet	142	48,2
	Hayır	152	51,8
	Toplam	294	100,0
Dini inançlar sebebiyle organlarını bağışlamayı reddeden insanlar kendileri için ihtiyaç duyduğunda, nakil bekleyen hasta listesinden otomatik olarak çıkarılma mı?"	Evet	132	45,3
	Hayır	162	54,7
	Toplam	294	100,0
Devletin organ bağışını bir yasa ile zorunlu hale getirmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?	Yapılmalı	91	31,0
	Yapılmamalı	112	38,1
	Kararsızım	91	31,0
	Toplam	294	100,0
Ölümünüzden sonra organlarınızın bağışlanmasını düşünüyor musunuz?	Evet	265	90,2
	Hayır	29	9,8
	Toplam	294	100,0
Herhangi bir kurum tarafından hazırlanmış organ bağışçısı kimliğiniz var mı?	Evet	34	11,7
	Hayır	260	88,3
	Toplam	294	100,0
Herhangi bir kimlikte organlarınızı bağışladığınızı belirtmeniz ölümünüzden sonra son kararınız olarak kabul edilmeli mi?	Evet	201	68,4
	Hayır	92	31,6
	Toplam	294	100,0

Birinci derece akrabalarınız içinde organlarını bağışlamayı düşünen veya buna karar veren var mı?	Evet	126	42,9
	Hayır	168	57,1
	Toplam	294	100,0
Yaşarken organlarını bağışladığını deklare etmiş birinci derece bir yakınınızın ölümünden sonra organlarının bağışlanması konusunda sizin kararınız gerekirse cevabınız ne olurdu?	Bağışladım	222	75,2
	Bağışlamazdım	72	24,8
	Toplam	294	100,0
Beyin ölümü tüm modern tıbbi tetkiklerle onaylanan bir kişinin tekrar sağlığına kavuşabileceğini düşünüyor musunuz?	Evet	80	27,1
	Hayır	103	35,1
	Yeterli bilgiye sahip değilim	111	37,8
	Toplam	294	100,0
Organ naklinin deneysel bir yöntem olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	123	42,1
	Hayır	171	57,9
	Toplam	294	100,0
Ülkemizde organ nakli ve bağışı adına yapılan organizasyonları yeterli buluyor musunuz?	Evet	32	11,5
	Hayır	260	88,5
	Toplam	294	100,0

Tablo 3’de araştırmaya katılan üniversite öğrencilerine organ bağışı hakkında sorulan sorulara öğrencilerin verdikleri cevapların frekans dağılımı verilmiştir. Sorulara verilen cevaplar incelendiğinde “Genel olarak organ bağışını destekliyor musunuz” sorusuna, araştırmaya katılan öğrencilerin %85,6 sı evet diye cevap vermişlerdir. “Organ bağışı hakkındaki düşüncenizi etkileyen en önemli faktör hangisidir?” sorusuna öğrencilerin %47,5’i “Öldükten sonra başka birisinin hayatta kalabilmesine yardımcı olmak istiyorum”, %18,1’i “dini inancıma uygun” olarak belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilere sorulan “Organ bağışı konusunda dini önderlerin görüşleri hakkında bilginiz var mı?” sorusuna öğrencilerin %51,8’i hayır; “Dini inançlar sebebiyle organlarını bağışlamayı reddeden insanlar kendileri için ihtiyaç duyulduğunda, nakil bekleyen hasta listesinden otomatik olarak çıkarılma mı?” sorusuna öğrencilerin %54,7’si hayır; “Devletin organ bağışını bir yasa ile zorunlu hale getirmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna öğrencilerin %38,1’i yapılmamalı, %31,1’i yapılmalı ve %30,8’i kararsızım diye cevap vermiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilere sorulan “Ölümünüzden sonra organlarınızın bağışlanmasını düşünüyor musunuz?” sorusuna öğrencilerin %90,2’si gibi büyük bir kısmı evet derken, %9,8’i ise hayır demiştir. Öğrencilere sorulan “Herhangi bir kurum tarafından hazırlanmış organ bağışçısı kimliğiniz var mı?” sorusuna öğrencilerin %88,3’ü hayır; “Herhangi bir kimlikte organlarınızı bağışladığınızı belirtmeniz ölümünüzden sonra son kararınız olarak kabul edilmeli mi?” sorusuna öğrencilerin %68,4’ü evet; “Birinci derece akrabalarınız içinde organlarını bağışlamayı düşünen veya buna karar veren var mı?” sorusuna öğrencilerin %57,1’i hayır; “Yaşarken organlarını bağışladığını deklare etmiş birinci derece bir yakınınızın ölümünden sonra organlarının bağışlanması konusunda sizin kararınız gerekirse cevabınız ne olurdu?” sorusuna öğrencilerin %75,2’si evet demiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilere sorulan “Beyin ölümü tüm modern tıbbi tetkiklerle onaylanan bir kişinin tekrar sağlığına kavuşabileceğini düşünüyor musunuz?” sorusuna öğrencilerin %37,8’i yeterli bilgiye sahip olmadığını, %35,1’i hayır ve %27,1’i ise evet demiştir. “Organ naklinin deneysel bir yöntem olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna öğrencilerin %57,9’u hayır, %42,1’i ise evet derken, “Ülkemizde organ nakli ve bağışı adına yapılan organizasyonları yeterli buluyor musunuz?” sorusuna öğrencilerin %88,5’i hayır demiştir.

Tablo 4 Öğrencilere Göre Organ bağışını etkileyen unsurlar

Sorular	İfadeler	N	%	
Organ bağışı hakkındaki düşüncenizi etkileyen en önemli faktör hangisidir?	Dini inancıma uygun	54	18,1	
	Dini inancıma aykırı	31	10,4	
	Bu fikirden hoşlanmıyorum	4	1,3	
	Öldükten sonra bedenimin bütün olarak kalmasını uygun buluyorum	15	5,0	
	Kendimi yeteri kadar sağlıklı bulmuyorum	8	2,7	
	Öldükten sonra başka birisinin hayatta kalabilmesine yardımcı olmak istiyorum	140	47,5	
	Öldükten sonra, organlarımın artık bana bir faydası olmadığını düşünüyorum	27	9,0	
	Trajik bir olayla hayatımı kaybedersem, organlarımın bağışlanmasının ailemin üzüntüsünü azaltacağını düşünüyorum	5	1,7	
	Akrabalarım içerisinde organ nakli ile yaşama tekrar tutunan bir yakınımdan etkilendim	3	1,3	
	Hiçbiri	8	3,0	
	Toplam		294	100,0
Tüm yasal güvenlik önlemleri alınsa aşağıdakilerden hangileri organ bağışı oranı üzerinde pozitif etki yapar?	Bağış için doğrudan maddi yardım sağlanması	115	38,3	
	Organ bağışıyla ilgili toplumsal eğitimin artırılması	177	59,0	
	Hastanelerde organ bağışı koordinatörlerinin artırılması	103	34,3	
	Sağlık çalışanlarına organ bağışı için devlet tarafından prim ödenmesi	48	16,0	
	Sağlığında organlarını bağışladığını beyan etmiş bir kişinin ölümünden sonra kararın kesinleşmesi için aile fertlerine danışmamak	60	20,0	
	Yasal olarak bağlayıcı, organ bağışını beyan eden kart sistemi	71	23,7	
	Bağışlanmış organ çıkarma cerrahisini gerçekleştirebilecek yoğun bakım doktoru yetiştirmek	44	14,7	
	Hiçbiri	29	9,7	
	Toplam		294	100,0
	Organ bağışı hakkında toplumun bilgilendirilmesi için hangi araçların kullanılmasını isterdiniz?	Haberler	196	65,3
Belediye hizmetleri		106	35,3	
Sürücü ehliyeti kursları		91	30,3	
Sağlık bakanlığı duyuruları		155	51,7	
Yetkili din adamları tarafından bilgilendirmeler		119	39,7	
Aile bilgilendirilmesi		130	43,3	
Film veya diziler		122	40,7	
Kitap, dergi, gazete		104	34,7	
Topluma açık yerlerde billboard reklamları		115	38,3	
Hastaneler içerisindeki bilgilendirme afişleri		131	43,7	
İlköğretim derslerinde konu olarak işlenmesi		111	37,0	
Organ nakli koordinasyonunun özel sektör tarafından yapılması		60	20,0	
İnternet		105	35,0	
Sosyal organizasyonlar		100	33,3	
Hiçbir reklama gerek yok		36	12,0	
Toplam		294	100,0	

Tablo 4 incelendiğinde, araştırmaya katılan 294 öğrenciye sorulan organ bağışı hakkındaki düşüncenizi etkileyen en önemli faktörler hangileridir, sorusuna, öğrencilerin %47,5'i “öldükten sonra başka birisinin hayatta kalabilmesine yardımcı olmak istiyorum”, %18,1'i “dini inancıma uygun” ve %10,4’ü “dini inancına aykırı” olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 4’de yer alan “Tüm yasal güvenlik önlemleri alınsa aşağıdakilerden hangileri organ bağışı oranı üzerinde pozitif etki yapar?” sorusuna öğrenciler, bu ifadelerden %59 ile Organ bağışıyla ilgili toplumsal eğitimin artırılması, %38,3 ile bağış için doğrudan maddi yardım sağlanması ve %34,3 ile hastanelerde organ bağışı koordinatörlerinin artırılması ile ilgili ifadelerin etkili olacağını belirtmişlerdir.

Tablo 4’de öğrencilere son olarak “Organ bağışısı hakkında toplumun bilgilendirilmesi için hangi araçların kullanılmasını isterdiniz?” sorusuna, öğrencilerin %65,3’ü haberler ile, %51,7’si Sağlık bakanlığı duyuruları ile, %43,7’si hastaneler içerisindeki bilgilendirme afişleriyle, %43,3’ü ailelerin bilgilendirilmesi konusundaki ifadelerle katıldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 5. Öldükten Sonra Hangi Organlarınızı Bağışlamak İstersiniz Sorusuna Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Frekansı

Organlar	N	%
Böbreklerimi	212	71,3
Karaciğerimi	170	57,0
Gözlerimi	113	38,0
Kalbimi	150	50,3
Akciğerlerimi	142	47,7
Pankreasımı	93	31,3
Hiçbiri	42	14,0
Toplam	294	100,0

Tablo 5’de öğrencilerin “Öldükten Sonra Hangi organlarınızı Bağışlamak istersiniz sorusuna” verdiklerin cevapların frekansı verilmiştir. “Öldükten sonra hangi organlarınızı bağışlamayı düşünürsünüz?” sorusuna öğrenciler birden fazla organlarını bağışlamayı düşündüklerini belirtmişler ve öğrencilerin çoğunluğu sırasıyla böbrek, karaciğer, kalp ve akciğerlerini bağışlamayı istediklerini ifade etmişlerdir. Kavurmacı ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan araştırmada da öğrenciler bağışlamak istedikleri organları belirtmişlerdir. Öğrencilere sorulan bağışlamak istediğiniz organlar hangileridir sorusuna öğrencileri bir kısmı tüm organlarını, böbrek, kornea, kalp, karaciğer gibi organlarını bağışlamak istediklerini belirtmişlerdir.

Tartışma

Organ ve doku nakli, insan hayatının devam edebilmesi için tıbbi bir tedavi yöntemi olup hayati önem taşımakta ve en önemli yöntem olarak kabul edilmektedir. Organ naklinde en önemli unsur ise hastalıkların tedavisi olmadığından insan hayatının kurtarılmasında organ nakli hayati öneme sahiptir. Organ nakli, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde kabul görmüş olmasına ve bu işte yeterli profesyonel doktor, hemşire ve tesise sahip olmamıza rağmen halen istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Başka bir açıdan bakıldığında, birçok hasta hala organ nakli için sırada beklemekte olup bir kısmı ise organ nakli olmadan hayatını kaybetmektedir. Bunun en önemli nedeni, Türkiye’de organ nakli konusunda vatandaşların yeterince bilgilendirilmemesi ve bu konuda başta sağlık eğitimi verilen okullar olmak üzere hiçbir okulda özellikle organ nakli hakkında öğrencilere eğitim verilmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Literatür taramalarında öğrencilerin organ bağışısı hakkındaki düşüncelerini ve bilgilerini değerlendirmeye yönelik yapılmış olan birçok araştırma olduğu görülmektedir. Yakıt ve Şen (2017) tarafından Dicle Üniversitesinde Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören öğrenciler üzerinde yaptıkları “Organ Nakli ve Bağışısı Hakkında Bilgi Düzeyi ve Düşünceleri isimli çalışmada, bu araştırmada elde edilen sonuçlara benzer sonuçlar elde edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu organ bağışısı hakkında bilgi sahibi olduğunu ve organ bağışısını desteklediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin çok büyük bir çoğunluğu organ bağışısının gerekliliğine inanmalarına rağmen organ bağışısı hakkında toplumu bilgilendirme çalışmalarını yetersiz buldukları belirtmişlerdir. Her iki araştırmada da öğrenciler organ bağışısını çok büyük bir oranda desteklemelerine

rağmen, organ bağışında bulunmayı düşünenlerin sayısı düşük olduğu görülmektedir. Yine her iki araştırmada da öğrencilerin büyük çoğunluğu organ bağışında bulunmamış olmalarına rağmen öldükten sonra bağışta bulunmak istediklerini bildirmişlerdir (Yakıt ve Şen, 2017). Aktaş ve Karabulut (2012) tarafından yapılan araştırmada da öğrencilerin çoğunun organlarını bağışlamak istedikleri tespit edilmiştir.

Öğrencilerin organ nakli hakkında bilgileri ile ilgili yapılan araştırmalarda benzer sonuçlar elde edilmiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun organ bağışı hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmalarına rağmen, organ bağışında bulunmadıkları fakat organ bağışını düşündüklerini ve özellikle ölümlerinden sonra organlarını bağışlayacaklarını belirtmişlerdir (Özer ve Arkadaşları, 2008; Koçak ve Arkadaşları, 2010; Yakıt ve Şen, 2017; Kavurmacı ve Arkadaşları, 2014; Yazıcı ve Arkadaşları, 2015). Buna karşın, hemşirelik öğrencileri arasında yapılan araştırmada öğrencilerin çoğunluğunun organ nakli konusunda fikirlerinin olmadığı belirlenmiştir (Esmann ve Thornton, 2006; Aktaş ve Karabulut, 2012; Özer ve Arkadaşları, 2010). Çetin ve Harman (2012) tarafından lise öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada da lise öğrencilerinin çoğunun organ nakli ve bağışı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Kavurmacı ve arkadaşları (2013) tarafından 921 lisans öğrencisi üzerinde yapılan araştırmada da öğrencilerin genel olarak organ nakli ve bağışı hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları belirlenmiştir. Bu öğrencilerin %36,4'ünün sağlık bilimleri fakültesinde okuduklarını göz önünde bulundurursak, bu araştırmada elde edilen sonuçtan farklı bir sonuç elde edilmiştir.

Araştırmada elden edilen bilgilere göre, İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Sağlık Hizmetleri MYO öğrencilerinin sadece %18'i organ naklinin dini açıdan uygun olduğuna inandıkları belirlenmiştir. Oysa başka akademisyenler yapılmış araştırmalarda farklı sonuçlar elde edilmiş ve üniversite öğrencilerinin çoğunun organ naklinin dini açıdan uygun olduğuna inandıkları tespit edilmiştir (Kılıç ve arkadaşları, 2010; Aktaş ve Karabulut, 2012;).

Bu araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu, kendi ölümlerinden sonra organlarını bağışlamayı düşündüklerini belirtmiş olmalarına karşın büyük bir çoğunluğunun herhangi bir kurum tarafından hazırlanmış organ bağışçısı kimliklerinin bulunmadığı ve organ bağışı için herhangi bir adım atmadıkları belirlenmiştir. Farklı yazarlar tarafından yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir (Chen ve Arkadaşları, 2006; Yazıcı ve Arkadaşları, 2015; Aktaş ve Karabulut, 2012; Baykan ve Arkadaşları, 2009). British Üniversitesindeki hemşirelik öğrencileri arasında yapılan bir araştırmada, hemşirelik öğrencilerinin %74,4'ünün bağış kartı olduğu saptanmıştır (Cantwell ve Clifford, 2000).

Sonuç

Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu organ bağışını desteklediğini belirtmiştir. Öğrencilerin organ bağışı hakkındaki düşüncelerini etkileyen en önemli unsurlara bakıldığında, öğrencilerin “Öldükten sonra başka birisinin hayatta kalabilmesine yardımcı olmak istediklerini” belirttikleri görülmektedir. “Dini inançlar sebebiyle organlarını bağışlamayı reddeden insanlar kendileri için ihtiyaç duyulduğunda, nakil bekleyen hasta listesinden otomatik olarak çıkarılma mı?” sorusuna öğrencilerin çoğunluğu hayır diyerek, organ bağışlamayı kabul etmeyen insanlara bile yardım edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu durum, sağlık alanında eğitim alan öğrencilerin insan hayatına verdikleri önemin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilere sorulan “Organ bağışı konusunda dini önderlerin görüşleri hakkında bilginiz var mı?” sorusuna öğrencilerin çoğunluğu hayır demişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından yayınlanan dini açıdan organ bağışının herhangi

bir sakıncası bulunmadığına dair karar, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun 3.3.1980 tarihli 396 sayılı kararında belirtilmiştir. Buna rağmen özellikle DİB tarafından, İslam dini açısından organ bağışının uygun olduğu konusunda yeterince bilgi paylaşımı yapılmamış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu görüş, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu tarafından da ifade edilmekte ve başta DİB olmak üzere yetkili din adamları tarafından organ bağışı konusunda vatandaşın bilgilendirilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu, devletin organ bağışını bir yasa ile zorunlu hale getirmesini onaylamadıklarını ve organ bağışı yapmak isteyenlerin kendi rızaları (gönüllü) ile organlarını bağışlamalarını gerektiğini düşünmektedirler.

Ayrıca araştırmaya katılan 294 öğrenciye sorulan “Öldükten sonra hangi organlarınızı bağışlamayı düşünüyorsunuz?” sorusuna öğrenciler birden fazla organlarını bağışlamayı düşündüklerini belirtmişler ve öğrencilerin büyük çoğunluğu birden fazla organını işaret ederek sırasıyla böbrek, karaciğer, kalp ve akciğerlerini bağışlamayı istediklerini ifade etmişlerdir.

Öğrenciler organ bağışı oranı üzerinde pozitif etki yapacak politikalar konusunda, toplumsal eğitimin artırılması, bağış yapanlara doğrudan maddi yardım yapılması ve hastanelerde organ bağışı koordinatörlerinin artırılarak bu konuda çok yönlü çalışmanın etkili olacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca organ bağışı hakkında toplumun bilgilendirilmesi için hangi araçların kullanılmasının etkili olabileceği sorusuna, öğrencilerin büyük bir çoğunluğu haberler, Sağlık Bakanlığı duyuruları, hastaneler içerisindeki bilgilendirme afişleri ve ailelerin doğrudan bilgilendirilmesinin etkili olabileceğini belirtmişlerdir.

Sonuç olarak öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Türkiye’de organ nakli ve bağışı adına yapılan organizasyonların yetersiz olduklarını ifade etmişlerdir.

848

- Organ bağışı konusunda özellikle DİB tarafından verilen fetvanın, çeşitli kitle iletişim araçları kullanarak ve kendi bünyesinde çalışan başta imamlar olmak üzere din adamlarının bu konuda bilgilendirilip, cami cemaatleri, Kuran kurslarında okuyan öğrenciler gibi insanlara bilgi verilmesinin etkili olacağı düşünülmektedir. İslam dini açısından organ bağışını olumsuz değerlendiren müslümanların organ bağışı konusuna sıcak bakmamaları ve bu görüşün yaygın olması, İslam dini açısından doğru bilgilendirmenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.
- Organ nakli ve bağışı konusunda başta öğrenciler olmak üzere tüm toplumun farkındalığının artırılması gerekmektedir. Bu sebeple organ nakli konusunda eğitim temelli politika oluşturmaya daha fazla bütçe ayrılmalı, medya ve sosyal ağlar bu konuda daha verimli kullanılmalıdır.
- İhtiyaç duyulan organlara ulaşmak için ulusal ve uluslararası organ nakli koordinasyon merkezlerinin sayıları artırılarak ve birbirleriyle iletişimleri güçlendirilerek, organ ve doku nakillerinin daha hızlı ve kolay yapılması sağlanmalı, devlet tarafından gerekli her türlü yasal ve maddi teşvik gerçekleştirilmelidir.
- Özellikle tıp ve sağlık bilimleri fakülteleri ile sağlık hizmetleri meslek yüksekokullarında eğitim gören ve geleceğin sağlık çalışanı adaylarına organ nakli konusunda yeterli bilgi verilerek bilgi farkındalığı sağlanmalıdır.
- Sağlıkta okuryazarlık ile birlikte organ naklinde okuryazarlık kadar önemli olduğunu öğretmek gerekmektedir.
- Sağlık bölümü öğrencilerine bu konuda bilgilendirme dersleri veya sempozyumlar düzenlenmelidir.

- Eğitim dönemimce organ naklinin hayati önem taşıdığı konusunda eğitim öğretimde algıda seçicilik konusunda bilgilendirme çalışmaları ve çalıştaylar oluşturulmalı bununla da yetinmeyip eğitim veren eğitimcilerinde bu konuda detaylı bir eğitimden geçmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Kümbetoğlu, F. Belkıs. "Enformelleşme Süreçlerinde Genç Göçmen Kadınlar Ve Dayanışma Ağları." *Folklor/Edebiyat* 11.41 (2005): 5-25.
- Aslan, Ferhat. "Halk Bilimsel Bir Terim Olarak" Efsane" Üzerine Bazı Dikkatler." *Journal Of International Social Research* 5.23 (2012).
- Türk Dil Kurumu, (2016). Teknoloji. *Erişim Tarihi*, 30.06, 2016.
- Süren, Ö. K. (2007). Organ Ve Doku Naklinin Yasal Ve Etik Açısından İncelenmesi. *Tbb Dergisi*, 73, 175-195.
- Dönmezer, Sulhi: (2001), Kişilere Ve Mala Karşı Cürümler, 16. Bası, İstanbul, Beta
- Güler, Mustafa, Et Al. "Pulmoner Hipertansiyona Yol Açan Anormal Yerleşimli Perikardial Kist." *Türk Toraks Dergisi* 7.3 (2006): 209-11.
- Aydın, Ö., Polat, A., Düşmez, D., & Eğilmez, R. (2000). Mersin İlinde Kanser Sıklığı Ve Dağılımı Üzerine Bir Çalışma. *Türk Patoloji Derg*, 16, 48-50.
- Bozok, S., & DüNDAR, C. (2001). *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*. Doğan Kitapçılık.
- Kara, S., Salman, Z., & Öngel, K. (2012). Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Sağlık Personelinin Organ Bağışına Bakışı. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 11(1), 33-40.
- Özdağ, Nurten. "Organ Nakli Ve Bağışına Toplumun Bakışı." *Cü Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 5.2 (2001): 46-55.
- Güngör, K., Tüter, G., & Bal, B. (1999). Eğitim Düzeyi İle Ağız Sağlığı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, 16(1), 21-25.
- Özdağ, Muzaffer, "Medeniyetler Çatışması Üzerine", Rusya Özel, Avrasya Dosyası, C.1, Ankara, 1994.
- Bal, A., Özsoy, M., Celep, B., Özkeçeci, T., Okur, N., & Gönül, Y. (2014). Warfarin Overdozuna Bağlı İntramural İntestinal Hematom Olgusu. *Bozok Tıp Dergisi*, 4(1), 62-65.
- <https://Organ.Saglik.Gov.Tr/Web/Default.aspx>, Erişim Tarihi: 30.06.2018.
- Süren, Ö. K. (2007). Organ Ve Doku Naklinin Yasal Ve Etik Açısından İncelenmesi. *Tbb Dergisi*, 73, 175-195.
- Aydın, Ö., Et Al. "Mersin İlinde Kanser Sıklığı Ve Dağılımı Üzerine Bir Çalışma." *Türk Patoloji Derg* 16 (2000): 48-50.
- Kıraklı, Cenk, Et Al. "Yoğun Bakımda Beyin Ölümü Kesin Tanı Süresinin Kısalmasının Organ Bağışı Oranlarına Etkisi." *Yoğun Bakım Dergisi* 1.1 (2011): 8-11.
- Öztürkler, Cemal, Hukuk Uygulamasında Tıbbi Sorumluluk, Teşhis, Tedavi Ve Tıbbi Müdahaleden Doğan Tazminat Davaları, Ankara 2003, S.195
- Dönmezer, Sulhi, "Organ Nakli", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.XI, S.1-2, İstanbul 1975, 373-380.

- Özdağ, Nurten, “Organ Nakli Ve Bağışına Toplumun Bakışı”, Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, S:5(2), Yıl:2005, Sivas 2001,46-55.
- Schreiber, Hans-Ludwig, “Hayvandan İnsana Organ, Doku Ve Hücre Naklinin Hukuksal Düzenleme Çerçevesi”, Mustafa R. Erdem (Çev.), Tıp Ve Ceza Hukuku, Kayıhan İçel (Ed.), Ankara 2004, 101-126
- Organ Ve Doku Alınması, Saklanması Ve Nakli Hakkında Kanun, <Http://Www.Hukuki.Net/Kanun/2238.15.Frameset.Asp>
- Organ Ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği, İstanbul Tabip Odası Resmi İnternet Sitesi, <Http://Www.İstabip.Org.Tr/Yasa/Doku.Html>
- İran’da Böbrek Nakli Bekleyen Kalmadı”, Sabah Gazetesi İnternet Sitesi, 25.7.2006, <Http://Arsiv.Sabah.Com.Tr/2018/06/25/Gny/Sag101->
- Shimazono. Y. (2007) , The State Of The İnternational Organ Trade: A Provisional Picture Based On İntegration Of Available İnförmatıon, Bulletin of the World Health Organization | December 2007, 85 (12), doi: 10.2471/BLT.06.039370
- Grinyo, J.M. (2013) Why Is Organ Transplantation Clinically Important?, Cold Spring Harbor Laboratory Press; doi: 10.1101/cshperspect.a014985 Cite this article as Cold Spring Harb Perspect Med 2013;3
- Watson, C. J. E., Dark, J. H. (2012) Organ transplantation: historical perspective and current practice. British Journal of Anaesthesia 108 (S1): i29–i42 (2012) doi:10.1093/bja/aer384
- Yakıt E., Şen A., (2017) Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Organ Bağışı Hakkındaki Görüş Ve Davranışlarının Belirlenmesi, Journal Of Social And Humanities Sciences Research, Vol:4, Issue:4 pp.623-630
- Özer. F.G., Karamanoğlu. A.Y., Beydağ. K.D., Fidancıoğlu. H, Akıncı. E., Şanlı. İ, Tembelo. H., Bozkurt. L., Uruk. S. (2008) Sağlık Yüksekokulunda Öğrenim Gören Bir Grup Öğrencinin Organ Nakli/Bağışına Yönelik Görüşleri ve Bilgi Düzeylerine Eğitimin Etkisi, TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 2008: 7 (1) 39-46
- Çetin. G., Harman. Ö., (2012) Lise Öğrencilerinin Organ Nakli Ve Organ Bağışı Konusundaki Bilgi Ve Tutumları, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2012 Cilt 1 Sayı 2 ISSN: 2146-9199
- Koçak A., Aktaş E. Ö., Şenol E., Kaya A., Bilgin U. E., (2010) Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Organ Nakli Ve Bağışı Hakkındaki Bilgi Düzeyi, Ege Tıp Dergisi / Ege Journal of Medicine 49 (3) : 153-160, 2010
- Durur F. & Akbulut Y. (2017), Türkiye’de Organ Nakline Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi, BMIJ, (2017), 5 (3): 570 - 585 doi: <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v5i3.150>
- Kavurmacı M., Karabulut N., Koç A., (2014) Üniversite Öğrencilerinin Organ Bağışı Hakkındaki Bilgi ve Görüşleri, Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi 2014;11 (2): 15-21
- Kılıç. S., Koçak. N., Türker. T., Gürpınar. H., Gülerik D., (2010) Kız Üniversite Öğrencilerinin Organ Bağışı Konusundaki Tutumları Ve Bu Tutumlarına Etki Eden Faktörler, Gülhane Tıp Dergisi 2010; 52: 36-40

- Aktaş. Y.Y., Karabulut. N., (2012) Giresun Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesindeki Hemşirelik Öğrencilerinin Beyin Ölümü ve Organ Bağışına İlişkin Bilgi ve Tutumları, Fırat Tıp Dergisi 2012; 17(3): 129-134
- Özer N, Sarıtaş. S, Özlü Z.K. (2010) Hemşirelik Öğrencilerinin Organ Nakli Ve Bağışı Konusundaki Bilgi Ve Düşüncelerinin İncelenmesi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi 2010; 13: 1-11.
- Baykan. Z., Naçar. M., Yamanel. R., Uzun. A.Ö., Dağlıtuncezdi. Ş., Davran. H., Murt. G. (2009) Tıp Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Organ-Doku Nakli Konusundaki Bilgi, Tutum Ve Davranışları, Ulusal Cerrahi Dergisi 2009; 25(4): 137-141
- <http://www.who.int/topics/transplantation/en/> erişim tarihi: 22.07.2018
- Cantwell M, Clifford C. (2000) English Nursing And Medical Students' Attitudes Towards Organ Donation. Leading Global Nursing Research, Oct;32(4):961-8. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.2000.t01-1-01562.x>
- Essman, C., Thornton. J., (2006) Assessing Medical Student Knowledge, Attitudes, and Behaviors Regarding Organ Donation, Transplantation Proceedings Volume 38, Issue 9, November 2006, Pages 2745-2750, <https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2006.08.127>
- Chen JX, Zhang TM, Lim FL, (2006) Current Knowledge And Attitudes About Organ Donation And Transplantation Among Chinese University Students. Transplantation Proceedings 2006; 38:2761-2765.
- 42.Oratk M.(2017) “Organ Naklinin Yönetim ve Organizasyon Açısından Değerlendirilmesi” yüksek lisans tezi .